

ΕΝΑ ΣΥΝΤΟΜΟ ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΟ ΘΑΥΜΑΣΤΟ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΓΡΑΦΗΣ

Πέρασαν εκατομμύρια χρόνια, μέχρι να εμφανιστούν πάνω στο μικρό γαλάζιο μας πλανήτη οι πρώτες μορφές ζωής. Από τότε όλα εξελίχτηκαν σε ένα ατέλειωτο γοητευτικό παραμύθι...

Το τελευταίο πλάσμα που εμφανίστηκε στη Γη ήταν ο **άνθρωπος** που στην αρχή έμοιαζε πολύ με τα άλλα ζώα και επικοινωνούσε με το είδος του, με κραυγές, νοήματα και χειρονομίες. Σιγά – σιγά όμως άρχισε να φτιάχνει συλλαβές, να σχηματίζει λέξεις, να μιλάει. Η **γραφή** ωστόσο αριθμεί μόνο μερικές χιλιάδες χρόνια.

Ως πρώτα δείγματα «γραφής» ίσως να μπορούν να θεωρηθούν οι **σπηλαιογραφίες** και οι **βραχογραφίες** που χρονολογούνται ακόμη και 30.000 χρόνια πριν από τη γέννηση του Χριστού και παρουσιάζουν εικόνες από την καθημερινή ζωή των προϊστορικών ανθρώπων, όπως π.χ. σκηνές κυνηγιού. Επίσης χαράγματα (γραπτά μηνύματα;) βρέθηκαν και πάνω σε οστά ζώων και αλλού.

Μετά από χιλιάδες χρόνια οι **Σουμέριοι**, λαός που κατοικούσε στη Μεσοποταμία (περιοχή του σημερινού Ιράκ), δημιούργησαν γραφή, που στην αρχή ήταν εικονογραφική. Στη συνέχεια όμως άλλαξαν κάπως το σχήμα των στοιχείων/συμβόλων της γραφής τους και τα έκαναν πιο τριγωνικά, σαν σφήνες (**σφηνοειδής γραφή**). Τα πρώτα γραπτά κείμενα θεωρείται ως τώρα ότι ήταν τα σουμεριακά. Οι αρχαιότερες σουμεριακές πινακίδες που έχουν βρεθεί ως σήμερα ανάγονται στο 3500 π.Χ., χρονολογία που θεωρείται ότι σηματοδοτεί την περίοδο της εφεύρεσης της γραφής από τον άνθρωπο.

Οι **Κινέζοι** επίσης, γύρω στα 1600 π.Χ., εφήυραν ένα εικονογραφικό σύστημα γραφής, που τελειοποιήθηκε στο πέρασμα των αιώνων για να φτάσει ως τις μέρες μας με τα **ιδεογράμματα**.

Επίσης οι **Αιγύπτιοι** τελειοποίησαν τις εικόνες που χάραζαν, για να μεταδίδουν τα μηνύματά τους, και δημιούργησαν τα περίφημα **ιερογλυφικά**. Επειδή η συντριπτική πλειοψηφία των Αιγυπτίων δε γνώριζε ανάγνωση και γραφή, υπήρχε ειδικό επάγγελμα, το επάγγελμα του **γραφέα**. Παρ' όλ' αυτά η γλώσσα του σπουδαίου αρχαίου αιγυπτιακού πολιτισμού ξεχάστηκε.

Οι αρχαιολόγοι μπόρεσαν όμως να ανακαλύψουν το νόημα που κρυβόταν πίσω από τα παράξενα αυτά σύμβολα, χρησιμοποιώντας ως λεξικό την περίφημη **Στήλη της Ροζέτας** (γαλλική εκδοχή του ονόματος της πόλης Rachid της Αιγύπτου), η οποία είναι μια πλάκα από γρανοδιορίτη που βρέθηκε στο ναό του **Πτολεμαίου του Ε' του Επιφανούς** και χρονολογείται τον 2^{ος} αι. π.Χ.. Σ' αυτήν υπάρχει χαραγμένο το ίδιο κείμενο επάνω στα αιγυπτιακά (ιερογλυφικά), στη μέση στα αιγυπτιακά με δημώδη γραφή και κάτω στα αρχαία ελληνικά (γνωστή γλώσσα και γραφή).

Στον ελλαδικό χώρο τώρα οι πρώτες γραφές ήταν κι αυτές **ιερογλυφικές**. Πρόκειται για τη γραφή του εντυπωσιακού **Δίσκου της Φαιστού** και τη **Γραμμική Α'**. Και τα δύο είδη κρατούν ακόμη, παρά τις επίπονες και κοπιώδεις προσπάθειες πολλών ερευνητών, καλά κρυμμένα τα μυστικά τους, αφού μέχρι σήμερα δεν έχουν αποκρυπτογραφηθεί. Εικάζεται πάντως ότι στον Δίσκο της Φαιστού είναι χαραγμένος ένας θρησκευτικός ύμνος.

Τρίτο παράδειγμα ελληνικής γραφής αποτελεί η **Γραμμική Β'**, που δεν έχει όμως πια μυστικά, αφού αποκρυπτογραφήθηκε από τους **Μάικλ Βέντρις** και **Τζων Τσάντγουικ**. Στην πραγματικότητα η γραφή αυτή ήταν **συλλαβική** και χρησιμοποίησε μόνον επικουρικά τα **ιδεογράμματα**.

Αργότερα ένας έξυπνος, εμπορικός λαός της νοτιοανατολικής Μεσογείου, οι **Φοίνικες**, για να διευκολύνει τις συναλλαγές του, βρήκε έναν πιο απλό τρόπο να εκφράζεται γραπτά και επινόησε ένα αλφάβητο με είκοσι δύο (22) γράμματα, χωρίς φωνήεντα. Η **φοινικική γραφή** είναι **φθογγική**, άρα διαφορετική από την ελληνική. Οι λέξεις γράφονταν χωρίς κενό μεταξύ τους και σε οριζόντιες στήλες από δεξιά προς αριστερά, δηλαδή αντίθετα από την ελληνική.

Στη συνέχεια οι αρχαίοι Έλληνες πήραν το αλφάβητο, το άλλαξαν, το προσάρμοσαν στη γλώσσα τους και προσέθεσαν τα φωνήεντα. Παρ' όλ' αυτά το ελληνικό αλφάβητο δεν διαμορφώθηκε ενιαίο ούτε μονομιάς. Για παράδειγμα, μόλις το 403 π.Χ. (επί άρχοντος **Ευκλείδου**), το **αθηναϊκό αλφάβητο** υιοθέτησε τα γράμματα **Ξ, Η** και **Ω**. Η πασίγνωστη φράση «**έδοξεν τη βουλή και τω δήμω**» γραφόταν ως τότε «**ΕΔΟΧΣΕΝ ΤΕΙ ΒΟΛΕΙ ΚΑΙ ΤΟΙ ΔΕΜΟΙ**».

Η γραφή των Ελλήνων ήταν **κεφαλαιογράμματη**, πράγμα που βλέπουμε σε επιγραφές, σε αγγεία ή σε θραύσματα αγγείων (όστρακα). Και κάτι άλλο που δεν πρέπει να ξεχάσουμε είναι ότι αρχικά έγραφαν από τα δεξιά προς τα αριστερά και έπειτα **βουστροφηδόν** (αυτός ο τρόπος γραφής ονομαζόταν έτσι, επειδή θύμιζε τον τρόπο που έστριβαν τα βόδια κατά το όργωμα). Σε τελευταία φάση άρχισαν να γράφουν από τα αριστερά προς τα δεξιά, όπως κι εμείς σήμερα.

Η **μικρογράμματη γραφή** δημιουργήθηκε από τους καλόγερους - αντιγραφείς κειμένων του Βυζαντίου, για να κάνουν οικονομία στον πάπυρο την εποχή που η Αίγυπτος είχε γίνει αραβική και το υλικό αυτό δυσεύρετο και πανάκριβο. Στα χρόνια του Βυζαντίου τα αδελφία **Κύριλλος** και **Μεθόδιος** εκχριστιάνισαν τους Σλάβους και τους έφτιαξαν το **κυριλλικό αλφάβητο**. Έτσι η γλώσσα τους, που ήταν μόνο προφορική, έγινε και γραπτή.

Υπάρχουν όμως λαοί που ακόμη και σήμερα δε γράφουν με το αλφαβητικό σύστημα, όπως οι **Κινέζοι**, οι **Ιάπωνες**, που χρησιμοποιούν ιδεογράμματα, οι **Άραβες**, οι **Εβραίοι**, κ.ά..

ΕΠΙΦΑΝΕΙΣ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΗΚΑΝ ΓΙΑ ΤΗ ΓΡΑΦΗ

Οι άνθρωποι, όπως ήδη έχουμε πει, άρχισαν να «γράφουν» πάνω στα τοιχώματα των σπηλαίων και σε κόκαλα ζώων. Έπειτα χρησιμοποίησαν την **πέτρα** και το **μαλακό πηλό** που, αφού χάραζαν πάνω του τα μηνύματά τους, τον άφηναν να ψηθεί και να ξεραθεί, για να γίνει πιο σκληρός και ανθεκτικός. Τα πρώτα λοιπόν βιβλία ήταν πήλινα, βαριά και με μεγάλη πιθανότητα να σπάσουν.

Ένα ακόμη υλικό πάνω στο οποίο σίγουρα χάραζαν σύμβολα ήταν και το ξύλο, ένα κατεχοχόν φθαρτό υλικό. Ένα σπάνιο και πανάρχαιο τέτοιο εύρημα είναι η **πινακίδα του Δισπηλιού** (που χρονολογείται στα 5260 π.Χ.). Τα σύμβολα της δεν έχουν αποκρυπτογραφηθεί αλλά έχουν προκαλέσει πολλές συζητήσεις που ξεπερνούν τα όρια της επιστήμης και καταλήγουν σε αμφιλεγόμενα και μάλλον ακραία συμπεράσματα.

Οι αρχαίοι Αιγύπτιοι πάλι έγραφαν σε κομμάτια παπύρου που με κάποιον ειδικό τρόπο τα έκαναν λείο. Ο **πάπυρος** είναι ένα φυτό που φυτρώνει, κυρίως, στο **Νησί του Παπύρου** μέσα στον ποταμό Νείλο. Όταν οι γραφείς έγραφαν αυτά που ήθελαν, τύλιγαν τους παπύρους σε **ρολά**, γιατί, αν τους δίπλωναν, θα κόβονταν.

Οι Έλληνες προμηθεύονταν τον πάπυρο από τους Φοίνικες, και γι' αυτόν το λόγο του είχαν δώσει την ονομασία **βύβλος** ή **βίβλος** (απ' αυτήν προέρχεται και η λέξη **βιβλίο**), από το όνομα της φοινικικής πόλης **Βύβλος**. Η πόλη αυτή ήταν άλλωστε και το κέντρο εμπορίου του παπύρου. Αργότερα τον αγόραζαν από τους ίδιους του Αιγύπτιους.

Όσο «χαρτί» τους περίσσευε λοιπόν, οι Αιγύπτιοι το πουλούσαν σε άλλους, άλλοτε φθηνότερα και άλλοτε ακριβότερα. Αρκετές φορές η τιμή ήταν πάρα πολύ υψηλή, ενώ σε άλλες περιπτώσεις δεν πουλούσαν καθόλου. Όλα αυτά εξόργιζαν τους αγοραστές που αναζητούσαν τρόπους να βρουν άλλες διεξόδους. Χαρακτηριστική είναι η ιστορία που ακολουθεί.

Κάποτε **ο βασιλιάς της Περγάμου Ευμένης ο Β΄** ζήτησε να αγοράσει μια μεγάλη ποσότητα παπύρου από την Αίγυπτο αλλά ο **φαραώ** αρνήθηκε να του την πουλήσει, γιατί φοβήθηκε μήπως η **Πέργαμος** αποκτήσει μεγαλύτερη βιβλιοθήκη από εκείνη της **Αλεξάνδρειας**. Τότε ο Ευμένης σκέφτηκε να κατασκευάσει ένα νέο είδος χαρτιού κι έτσι να μην έχει ανάγκη πια τους Αιγυπτίους.

Το «χαρτί» αυτό φτιαχνόταν από το δέρμα νεογέννητων αρνιών και κατσικιών και ονομάστηκε **περγαμηνή**. Η περγαμηνή ήταν καλύτερη από τον πάπυρο για δύο λόγους. Πρώτα απ' όλα γιατί μπορούσε να γράψει κανείς και από τις δυο της πλευρές και δεύτερον επειδή είχε το πλεονέκτημα να διπλώνεται. Με αυτό το υλικό έγιναν τα πρώτα τετράγωνα ή ορθογώνια βιβλία, που ήταν ελαφριά και εύχρηστα. Υπήρχε όμως κι ένα πολύ σημαντικό μειονέκτημα. Για να δημιουργηθεί ένα τέτοιο βιβλίο, έπρεπε να σφάζονται πάρα πολλά μικρά ζώα.

Στη μακρινή Κίνα ο **Τσάι Λουν**, το 105 μ.Χ., ανακάλυψε ουσιαστικά το πρώτο είδος χαρτιού, όπως το γνωρίζουμε σήμερα, αναμειγνύοντας ίνες από φλοιοί μουριάς και υπολείμματα από σκοινιά και δίχτυα ψαρέματος. Γι' αυτή του την ανακάλυψη θεοποιήθηκε από την κινέζικη κουλτούρα. Επίσης από φυτικές ίνες ρυζιού (του φυτού που δίνει τη βασική τροφή τους στους Κινέζους) φτιάχτηκε το **ρυζόχαρτο**.

Το 1719 ο Γάλλος **Ρενέ Αντουάν Φερσώ ντε Ρεωμύρ** παρατήρησε ένα **συγκεκριμένο είδος σφήκας** και τις **σφηκοφωλιές** του και συμπέρανε ότι με την κατάλληλη επεξεργασία οι τελευταίες θα μπορούσαν να αποτελέσουν υλικό για γράψιμο. Οι σφήκες αυτές μασουλούσαν κομμάτια ξύλου και τα χρησιμοποιούν, για να τις κατασκευάσουν τις φωλιές τους, που έμοιαζαν σαν χαρτονένιες. Έτσι επινόησε ένα ακόμη είδος, θα λέγαμε οικολογικού, χαρτιού.

Σήμερα τα πράγματα έχουν αλλάξει και οι άνθρωποι χρησιμοποιούν χαρτί φτιαγμένο από κομμένα δέντρα, τα οποία έχουν την εντύπωση ότι αποτελούν μian ανεξάντλητη πρώτη ύλη κι έτσι το χαλάνε απερίσκεπτα. Θα πρέπει όσο είναι ακόμη καιρός, να μάθουν να σέβονται περισσότερο τη φύση και να μη σπαταλούν ασυλλόγιστα τα αγαθά που τους χαρίζει. **Η ΑΝΑΚΥΚΛΩΣΗ ΧΑΡΤΙΟΥ ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ.**

Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ ΤΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ

Πρώτοι οι Κινέζοι ανακάλυψαν την τυπογραφία την εποχή που στην Ευρώπη ούτε καν τη φαντάζονταν. Μετά από επτά με οχτώ αιώνες ο Γερμανός **Ιωάννης Γουτεμβέργιος (Johannes Gensfleisch zur Laden zum Gutenberg)** μπόρεσε να τυπώσει με κινητά στοιχεία το πρώτο βιβλίο στην Ευρώπη σε πολλά αντίτυπα. Αυτό δεν ήταν άλλο από την **Αγία Γραφή**.

ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΓΡΑΦΗΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ

Στα αρχαία χρόνια

Οι αρχαίοι Έλληνες για σύντομα κείμενα χρησιμοποιούσαν και το ξύλο, που το έκοβαν σε μικρά κομμάτια που ασπρίζονταν, με ασβέστη ή γύψο και γι' αυτόν το λόγο τα ονόμαζαν

λευκώματα. Αυτά τα συνέδεαν μεταξύ τους και ανάλογα με τον αριθμό τους τα ονόμαζαν: **πυξία** ή **πτυχία**, **δίπτυχα**, **τρίπτυχα** ή **πολύπτυχα**.

Επίσης έγραφαν πάνω σε **ξύλινες πλάκες καλυμμένες με κερί**, όπου χάραζαν τα γράμματα μ' ένα μυτερό εργαλείο και όταν ήθελαν να σβήσουν, χρησιμοποιούσαν την πεπλατυσμένη πίσω άκρη του. Αυτό το εργαλείο ονομαζόταν **γραφίς** ή **στύλος** και κατασκευαζόταν από **σίδηρο**, **κόκαλο**, **χαλκό** ή **μπρούντζο**.

Οι ξύλινες πλάκες **με επίστρωση κεριού (μάλθη)** ονομάζονταν **πίνακες**, **πινάκια**, **πινακίδια**, **γραμματεία**, ή **γραμματεΐδια** και κατασκευάζονταν συνήθως από **ξύλο οξιάς** ή **πεύκου**¹.

Στα βυζαντινά χρόνια

Στα βυζαντινά χρόνια οι μαθητές έγραφαν πάνω **σε πλάκα με κοντύλι** κι έσβηναν μ' ένα μικρό **σφουγγάρι**. Εκτός από αυτές τις πλάκες όμως υπήρχαν κι εκείνη την εποχή **πλάκες καλυμμένες με κερί**, στις οποίες έγραφαν μ' ένα **μυτερό καλάμι**. Όταν φοιτούσαν στις μεγαλύτερες τάξεις, έγραφαν με μελάνι σε **πάπυρο** ή **περγαμηνή** και από το 10^ο αι. σε **χαρτί**.

Με τα ίδια υλικά και εργαλεία, όπως και οι μεγαλύτεροι μαθητές, έγραφαν και οι **Βυζαντινοί καλόγεροι – αντιγραφείς βιβλίων και χειρογράφων** και έκαναν αυτή τη δουλειά με εξαιρετική τέχνη. Τα στόλιζαν μάλιστα με **μικρογραφίες** και έφτιαχναν πολύ όμορφα **ζωγραφιστά ή σκαλιστά εξώφυλλα** από **δέρμα**, **μέταλλο** και **άλλα υλικά**.

Στα νεότερα χρόνια

Για αρκετούς αιώνες οι μαθητές έγραφαν σε **πλάκα με κοντύλι** αλλά και **σε χαρτί με πένα και μελανοδοχείο**. Τελικά επικράτησε **η χρήση των τετραδίων και των μολυβιών**. Σήμερα το πιο διαδεδομένο εργαλείο γραφής από τις μεγαλύτερες τάξεις (κυρίως από την ΣΤ)' του δημοτικού σχολείου μέχρι το τέλος της ανθρώπινης ζωής είναι το **στυλό** (γαλλ. stylographe προέρχεται από το λατινικό **stilus** και όχι από το ελληνικό στύλος).

Η πιο μεγάλη και άνετη επιφάνεια γραφής είναι βέβαια ο **πίνακας** και η **κιμωλία** ένα πολυαγαπημένο εργαλείο γραφής τόσο για τα παιδιά όσο και για τους δασκάλους. Το **σφουγγάρι** αναλαμβάνει το... καθάρισμα. Σήμερα βέβαια υπάρχει και ο **πίνακας μαρκαδόρου** για λιγότερη σκόνη. Οι πιο σύγχρονοι όμως πίνακες είναι οι **διαδραστικοί**. Αυτοί προσφέρουν άπειρες δυνατότητες σε μαθητές και εκπαιδευτικούς και η χρήση τους εξαπλώνεται με γοργούς ρυθμούς.

ΣΥΣΚΕΥΕΣ ΓΡΑΦΗΣ

Γραφομηχανή: Αν και είναι πλέον εντελώς ξεπερασμένη, αποτελεί ένα μέσον γραφής που εφευρέθηκε το 1714 και χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον μέχρι το 1990.

Το πιο σύγχρονο όμως... «τετράδιο» δεν είναι κατασκευασμένο από χαρτί. Επίσης, για να γράψει κανείς σ' αυτό δε χρειάζεται να έχει ούτε μολύβι ούτε στυλό. Αρκούν μόνον **τα... ακροδάχτυλά του**. Ποιο είναι άραγε αυτό; Μα φυσικά είναι ο **ηλεκτρονικός υπολογιστής**. Τέλος μπορεί κανείς να «γράψει» στο **τάμπλετ** ή το **κινητό** του **τηλέφωνο**.

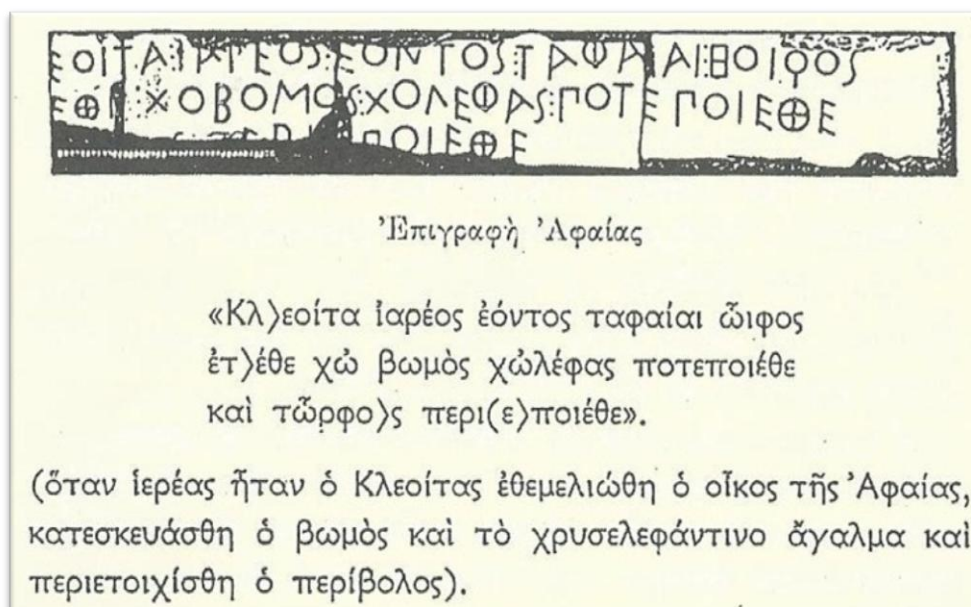
Το πόσο σημαντική είναι η γραφή, η ανάγνωση και το βιβλίο ήρθαν να μας το θυμίσουν οι πρόσφατες συγκλονιστικές φωτογραφίες, που βλέπετε, από την εμπόλεμη Γάζα. Το μικρό

¹ Πληροφορίες από κείμενο του Δημήτρη Αδάμ στο http://paidio.blogspot.gr/2012/10/blog-post_3905.html

κορίτσι ψάχνει τα βιβλία του στα ερείπια του βομβαρδισμένου σπιτιού του και, ευτυχώς, τα βρίσκει. Το φως της γνώσης δίνει ελπίδα.

Βιβλιογραφία και άλλες πηγές

1. Βαλάση Ζωή – Βαλάσης Διονύσης, Σειρά Πολύπτυχο «Το Άδυτον»: Ιστορία της γραφής, παραγωγή Χρήστος Παπαδάκης, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1985 – 1989.
2. Georges Jean, Γραφή: Η μνήμη των ανθρώπων, εκδ. Αστέρης Δεληθανάσης, Αθήνα χ.χ.
3. ΥΠ.ΠΟ. (Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων), Έκθεση «Η Γέννηση της Γραφής», Αθήνα χ.χ.
4. ΥΠ.ΠΟ. (Κέντρο Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων), Βιβλιοθήκες, Τα λιμάνια της γνώσης, η γέννηση της γραφής και οι πρώτες βιβλιοθήκες, Αθήνα, άνοιξη 1994.
5. ΥΠ.ΠΟ. (Κέντρο Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων), Στα ίχνη της γραφής (Αρχαιολογική Εκπαιδευτική Έκθεση), κείμενα – επιμέλεια: Εύη Πίνη, Αθήνα 1997.
6. Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, οδηγός από την εφημερίδα «Έθνος της Κυριακής» (με τη χορηγία της Τράπεζας Κύπρου), εκδ. Electa, 21/1/07.
7. Ιστορία Δ' Δημοτικού: Στα αρχαία χρόνια, εκδ. Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα 2006.
8. Ιστορία Ε' Δημοτικού: Στα βυζαντινά χρόνια, εκδ. Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα 2009.
9. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1972.
10. <http://el.wikipedia.org>
11. http://paidio.blogspot.gr/2012/10/blog-post_3905.html
12. <http://fouit.gr/2014>
13. http://e-didaskalia.blogspot.gr/2013/12/blog-post_3074.html
14. http://www.wfdt.teilar.gr/papers/Istoria_xartiou.pdf
15. <http://www.perizitito.gr/persons.php?personid=23580>

(Από Κουλικούρδη Π. Γεωργία – Αλεξίου Σπύρος: Αίγινα,
Οδηγός για την ιστορία και τα μνημεία της, σ. 107)

Κείμενο – επιμέλεια φυλλαδίου: Άννα Ρόδη